

УДК 339.972:330.46

DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(116\)04](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(116)04)

JEL Classification: F13, F23, F51, F51

КУДИРКО Людмилак. е. н., професор, професор кафедри
світової економіки Київського національного
торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, УкраїнаE-mail: l.kudyrko@knute.edu.ua

ORCID: 0000-0002-9089-7223

АНТІХОВИЧ Володимирспеціаліст з правознавства
Київського національного торговельно-
економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, УкраїнаE-mail: v.antikhovych.fmt@051.1m.20.m.z@knute.edu.ua

ORCID: 0000-0002-2809-4702

ФІСКАЛЬНІ «ВІЙНИ» В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ*

Виявлено взаємозв'язок між нарощуванням цифрової трансграничної торгівлі та можливостями мінімізації податків через механізми трансфертного ціноутворення та контрольованих міжнародних операцій з нематеріальними активами багатонаціональних компаній (БНК). Здійснено огляд новітніх регуляторних практик держав у напрямі міждержавної фіскальної конкуренції та фіскальних «воєн». Визнано відсутність успіхів механізмів глобальної координації щодо приєднання учасників транснаціональної торгівлі, зокрема цифрової, до загальноохоплюючого регуляторного акта стосовно встановлення єдиних правил її оподаткування.

Ключові слова: цифрова економіка, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), фіскальна оптимізація, фіскальні «війни», багатонаціональні компанії, регуляторна політика, COVID-19.

Постановка проблеми. Новітній етап розвитку глобального господарства все частіше ототожнюється з поняттям «цифрова економіка». Зокрема йдеться про зростання ролі сфери послуг у суспільному житті населення та економік як окремих країн, так і світу загалом, передусім завдяки внеску тих підсекторів, що пов'язані з інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ). І хоча єдиних усталених підходів до кількісного визначення цифрової економіки наразі ще не сформовано, за експертними даними вона оцінюється на рівні 4.5–15.5 % глобального ВВП [1]. Що ж до цифрової торгівлі, то, користуючись

* Стаття презентує результати дослідження авторів у рамках науково-дослідних тем, що виконувалися у 2021 р. у Київському національному торговельно-економічному університеті на замовлення та фінансування МОН України, зокрема «Потенціал імпортозаміщення в Україні за умов становлення постіндустріальної економіки» (номер державної реєстрації 0119U100625) та «Стратегія структурної переорієнтації економіки України в умовах пандемії» (номер державної реєстрації 0121U109608).

офіційною статистикою ЮНКТАД, можна принаймні зазначити, що частка товарів *ІКТ* у загальному обсязі світової торгівлі у 2019 р. досягла 12.49 %, а світовий експорт послуг, які надавалися з використанням цифрових інформаційно-комунікаційних технологій, за останні десятиліття демонстрував стрімкішу динаміку, ніж весь експорт загалом, зокрема станом на 2019 р. – це близько його половини, що еквівалентно 3.2 трлн дол. США [2]. Послугами мережі Інтернет наразі користуються майже 4 млрд осіб на планеті, відповідно ступінь охоплення становить уже понад 50 % [3].

Експертні оцінки та статистика свідчать про вагомість *ІКТ*-сектору у світовому виробництві та товарообміні, що дає підстави говорити про цифровізацію світової економіки.

Інформаційно-комунікаційні технології дають новий поштовх для розвитку світової торгівлі. Разом з тим широке впровадження транс-кордонної торгівлі на основі *ІКТ* на тлі лібералізації руху капіталу та транснаціоналізації виробництва, окрім очевидних переваг і позитивних наслідків, стає викликом, а в певному сенсі й серйозною проблемою для систем державного регулювання країн, інтегрованих у світогосподарські процеси. Адже БНК, що формують міжнародні виробничі та збутові мережі, завдяки використанню *ІКТ* отримують додаткові можливості для мінімізації видатків через механізми трансфертного ціноутворення та під час здійснення контрольованих міжнародних операцій з нематеріальними активами [4].

Відтак з огляду на розширення масштабів інтернаціоналізації бізнесу та цифровізації глобальної торгівлі й економіки загалом у новітню добу можна спостерігати загострення конкуренції між державами за фіскалізацію прибутків компаній, що здійснюють міжнародні економічні операції та пошук ефективніших моделей модернізації регуляторних механізмів, релевантних новітнім викликам. Особливої актуальності зазначена проблематика набула в умовах розгортання всесвітньої пандемії *COVID-19* через безпрецедентне зростання міжнародної цифрової торгівлі та кількості запитів національних урядів на локалізацію фіскальних платежів міжнародних компаній е-торгівлі за місцем отримання прибутків задля підтримки національного бізнесу та протидії падінню доходів населення внаслідок карантинних обмежень.

Нинішні кроки низки урядів щодо підтримки своїх національних економік є настільки рішучими (і досить часто суперечать попереднім скоординованим домовленостям міжнародного рівня), що фактично спостерігається встановлення нових податкових політик щодо внутрішніх та, особливо, зовнішніх суб'єктів господарювання, які з певними пересторогами можна назвати фіскальними «війнами».

Зазначене явище в будь-якому разі не може вважатися новим у міжнародній економіці та політиці, адже вже не одне десятиліття цей термін використовувався як віддзеркалення асиметрії розподілу

глобальних фінансових ресурсів завдяки механізму офшорів та низькоподаткових юрисдикцій. Разом з тим тотальний перехід міжнародного бізнесу на високотехнологічні рішення та руйнування бар'єрів для транскордонної торгівлі, збільшення частки послуг (які є мобільнішими) у загальному ВВП як світу, так і будь-якої держави, надало класичним фіскальним «війнам» нових ознак і проявів. Зазначені особливості та спроба погодитись з тим, чи відбулися якісні зміни в окреслених процесах, визначили фокус дослідження та його мету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні аспекти цифрової торгівлі як новітнього феномена світової економіки знайшли своє відображення в публікації Е. Молчанової та К. Ковтонюк [5]. Проблематику цифрової економіки в контексті запитів на міжнародну координацію систем регулювання держав розкрито у працях Усман Ахмеда [6], Шамеля Азме, К. Фостера, Х. Ечаваррі [7].

Сучасні тенденції розвитку цифрової економіки з огляду на транскордонний трансфер об'єктів інтелектуальної власності проаналізовано в дослідженнях А. Тімнеш [8], В. Хаустова [9], Вей Цуя [10], Дж. Ганца, Д. Рейнсель [11]. Безпосередньо питаннями фіскальних регуляторних ризиків та їхніх окремих аспектів (інвестиційна безпека держави, офшоризація, впровадження Плану *BEPS*) займалася ціла низка як вітчизняних, так і закордонних учених, зокрема З. Варналій [12; 13], Є. Редзюк [14], О. Лебідь, В. Гаркуша [15], В. Марченко [16], Я. Олійник [17], Г. Уманців, І. Шушакова [4]. Водночас через посилення процесів цифровізації як на вітчизняному, так і глобальному рівнях, подальших досліджень потребують питання інституційної спроможності національних систем державного регулювання до релевантних трансформацій з урахуванням викликів сьогодення.

Метою дослідження є аналіз новітніх регуляторних практик держав у напрямі міждержавної фіскальної конкуренції та фіскальних «воєн» з огляду на процеси цифровізації світової економіки.

Матеріали та методи. Інформаційною базою дослідження стали наукові публікації вітчизняних і закордонних учених, дані аналітичних компаній та статистичних служб, міжнародних організацій. Для оцінки новітніх регуляторних практик окремих держав світу використано підходи нормативної (як має бути) та позитивної (як є де-факто) *economics*, елементи інституціонального аналізу та *Case method*.

Результати дослідження. Стрімке зростання масштабів і частки цифрових послуг у структурі глобального ВВП і торгівлі багато в чому завдячує цифровим платформам – бізнес-моделям, основою яких є використання даних та які трансформують існуючі галузі та види діяльності. *Цифрові платформи* дають змогу взаємодіяти он-лайн контрагентам як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках. Про їхню надзвичайну ефективність свідчить той факт, що сім з восьми найбільших за ринковою капіталізацією світових компаній застосовують платформові бізнес-моделі. У 2017 р. сукупна вартість компаній,

що працюють на базі платформ з ринковою капіталізацією понад 100 млн дол. США, перевищила, за оцінками, 7 трлн дол. США, що на 67 % більше, ніж у 2015 р. Якщо ж поглянути на динаміку ринкової капіталізації за секторами/галузями світової економіки у триваліший термін, то, за даними консалтингової компанії *PwC*, саме ТОП-100 компаній ІТ-сектору з 2009 по 2020 рр. продемонстрували зростання ринкової капіталізації більше, ніж будь-який інший сектор (+5 261 млрд дол. США), до того ж кількість компаній сектору в перодовій сотні збільшилась з 11 до 20 (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка індикаторів ринкової капіталізації
ТОП-100 глобальних компаній за секторами, млрд дол. США

Сектор	2020			2009			Зміна за період
	Місце в рейтингу	Ринкова капіталізація	Кількість компаній	Місце в рейтингу	Ринкова капіталізація	Кількість компаній	
ІТ-сектор	1	6.258	20	5	997	11	5.261
Фінанси	2	3.224	18	2	1.326	17	1.898
Здоров'я	3	2.968	19	4	1.084	14	1.884
Побутові послуги	4	2.876	10	7	305	3	2.571
Нафта та газ	5	2.428	8	1	1.929	18	499
Споживчі товари	6	2.222	13	3	1.103	15	1.119
Телекомунікації	7	782	5	6	871	10	-89
Промисловість	8	504	5	9	249	4	255
Комунальні послуги	9	118	1	10	243	4	-125
Добувна промисловість	10	92	1	8	295	4	-203
Всього	-	21.472	100	-	8.402	100	13.070

Джерело: розроблено авторами за [18].

Зокрема близько 90 % ринку пошукових систем для Інтернету належить компанії *Google*; *Facebook* займає дві третини світового ринку соціальних мереж, її платформа є найпопулярнішою серед соціальних мереж в понад 90 % країн.

Майже 40 % світових роздрібних онлайн-продажів проводять через мережу компанії *Amazon*, а через її дочірню компанію *Amazon Web Services* – приблизно таку ж частку світового ринку послуг у сфері хмарної інфраструктури. У Китаї комунікаційна мережа *WeChat* (що належить компанії *Tencent*) налічує понад мільярд активних користувачів, і її платіжна система разом з системою *Alipay* (що належить компанії *Alibaba Group*) охоплює практично весь китайський ринок платежів, здійснюваних через мережу стільникового зв'язку. Водночас на компанію *Alibaba Group* припадає, за оцінками, майже 60 % китайського ринку електронної торгівлі [1]. Отже, цифрова економіка дедалі активніше захоплює позиції того драйверу зростання, що впливає на світову економіку загалом з перспективою стати визначальним.

Попри очевидні позитивні ефекти, специфіка нової індустрії створила нові можливості для компаній, зокрема у частині методик податкової оптимізації, які є законними, разом з тим призводять до зрушення податкової бази та, як наслідок, викривлення конкуренції з тради-

ційними секторами економіки. Такі дії компаній стали можливими внаслідок того, що вартість компаній, що належать новій індустрії, дедалі більше зміщується в сферу нематеріальних активів (бренди, патенти, авторські права, торгові марки), зокрема група компаній *FAANG* (*Facebook, Apple, Amazon, Netflix* та *Google*).

Багатонаціональні компанії здійснюють дистанційні міжнародні операції з товарами та послугами – без потреби у значних фізичних ресурсах у країнах з великими споживчими ринками. До того ж виробництво нематеріальних активів вільне від традиційного зв'язку із засобами виробництва, а відтак його досить легко можна перенести з країн з високим фіскальним навантаженням в юрисдикції з низьким або нульовим рівнем. Саме ці дії у поєднанні з іншими технологічними процесами та технологіями у вигляді хмарних обчислень, впровадження віддаленого програмного забезпечення як послуги (*SAAS*) та монетизації персональних даних, зібраних із соціальних мереж, загрожують спроможності конкретних урядів збирати доходи з податку на прибуток від транскордонних операцій.

Логічним наслідком зазначених проблем, що з'явилися на початку ХХІ ст., стало включення урядів держав, інтегрованих у глобальні торговельно-виробничі та фінансові процеси, у протистояння між собою, що вилилось у поширення практик відвертого економічного націоналізму та неопротекціонізму. Складовою цього процесу стала «офшоризація» – дії деяких урядів щодо радикального зниження податків задля залучення фінансових потоків до своїх країн*. Водночас саме такі дії (створення режиму офшорів на економічній території держав) ще не варто ідентифікувати як фіскальні «війни», оскільки:

- до цієї практики долучилось обмежене коло держав, зокрема ті, економіка яких не мала ні вирішального, ні значного впливу на глобальну економіку та держави компаній-контрагентів;
- було обмежене коло дійових осіб на рівні бізнесу (до офшорних юрисдикцій не виносились материнські компанії БНК, що забезпечувало збереження центрів прибутку у країнах походження та, як наслідок, відсутність агресивних реакцій з боку урядів).

Надалі низка спільних міждержавних заходів з обмеження можливостей виводу капіталу за кордон (План *BEPS* (*Base Erosion and Profit Shifting*), Кіпрська криза (2012–2013) та низка дискредитацій можливостей збереження таємниці вкладів (так звані *Paradise Papers*, Панамські документи) призвели до стабілізації перетоку капіталів в офшорні юрисдикції та напрацювання механізмів їхнього відстеження та оподаткування. Відтак, попри наявність певних проблем щодо офшорів та вимивання національних інвестиційних ресурсів з держав, глобальний характер протистояння визначати передчасно.

* У цій статті не розглядається практика «внутрішніх офшорів», оскільки створення таких юрисдикцій всередині країни вирішує завдання внутрішньої фіскальної політики.

Для оцінки подальших регуляторних практик держав, які можна охарактеризувати як нові фіскальні «війни», доцільно скористатися кейсами окремих держав на підставі відкритої інформації в ЗМІ, що свідчать про масштаби цього процесу та відображаються в конкретних прикладах.

Першими міжнародними цифровими компаніями, що викликали занепокоєння національних фіскальних органів, стали *Apple* та *Google*, реструктуризуючи свої глобальні активи шляхом цілеспрямованого та перманентного за останні 5 років агресивного податкового планування. Це вочевидь спричинило втрати доходів у країнах з високим податком. Так, у 2016 р. *Google* заощадила (а федеральний бюджет США втратив) 3.7 млрд дол. США податків унаслідок податкового планування. *Amazon* також не сплатила в США жодного федерального податку на прибуток, водночас її прибуток у 2018 р. подвоївся та становив 11.2 млрд дол. США. *Netflix*, маючи приблизно 6 млн канадських абонентів, не сплачує федеральних податків на прибуток або споживання в Канаді. Варто зазначити, що боротьба за збільшення податкових надходжень існувала задовго до виникнення цифрової економіки*, проте нові особливості призвели до глобальних зрушень у розумінні як фіскальної конкуренції, так і необхідності створення нових підходів до оподаткування.

Первинна реакція урядів не забарилась, і 2000–2021 рр. стали роками впровадження односторонніх фіскальних рішень для оподаткування іноземних технологічних компаній. Зауважимо, що з впровадженням таких регуляторних нововведень відразу виявилась неефективність усталених податкових практик щодо оподаткування транскордонних операцій цифрової торгівлі. Одним з перших сигналів щодо необхідності формування нових підходів став той самий кейс *Apple* та гігантський штраф, накладений Єврокомісією за податкову оптимізацію в юрисдикції Ірландії. Рішенням Європейського суду загальної юрисдикції 2020 р. анульовано рішення Європейської комісії, яка у 2016 р. зобов'язала американську корпорацію *Apple* доплатити Ірландії 13 млрд євро (14.8 млрд дол. США) податків. Такий прецедент, скоріше за все, є не одиничним фактом, а лише ілюстрацією подальших конфліктів між урядами та іншими суб'єктами транснаціональної торгівлі у процесі вироблення нової картини їхніх відносин.

Зазначена подія, що за всіма ознаками є першим кроком у протистоянні, не отримала розвитку через пандемію *COVID-19*. Разом з тим вірогідність подальших подій у межах конфлікту є надзвичайно великою, оскільки проблему не розв'язано, і скоріше вперше в історії у фіскальному протистоянні беруть участь не лише уряди між собою, а уряди проти БНК, що досягли значного масштабу та впливу.

* Уперше термін вжито в бестселері Дона Тапскотта 1995 р. «Цифрова економіка: обіцянки та небезпека в епоху мережевого інтелекту», де розглядалось, як Інтернет змінить спосіб ведення бізнесу.

З урахуванням того, що левову частку найбільших технологічних компаній зосереджено в одній країні (США), вірогідна їхня підтримка з боку країни походження (котра є найбільшою економікою світу), що призводить до повної невизначеності в результатах такого протистояння з іншим конкретним урядом (чи союзом урядів, як зокрема ЄС). Ця невизначеність актуалізує будь-які прогнози з приводу розвитку як зазначеного конфлікту, так і вірогідних дій урядів, спрямованих на розв'язання окреслених задач.

Розглядаючи це питання, не можна не зупинитись на наймасштабнішому та широко впроваджуваному механізмі запобігання фіскальним «війнам», зокрема на Плані *BEPS* як спробі уніфікації податкових вимог та інструменту координації боротьби з розмиванням оподаткованої бази й виведенням прибутку з-під оподаткування. План *BEPS* є міжнародним проектом Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) й країн *G20* у 2012–2013 рр. Наразі охоплює близько 140 країн (юрисдикцій) світу та існує у вигляді рекомендацій щодо забезпечення оподаткування прибутку в державі, де фактично провадиться підприємницька діяльність, та перешкоджання штучному переміщенню прибутку до низькоподаткових юрисдикцій. *BEPS* є планом дій з 15 кроків, спрямований на запобігання агресивному податковому плануванню (табл. 2).

Таблиця 2

Складові Плану *BEPS*

Крок	Зміст та фокус заходів у відповідному напрямі
1	Рішення податкових проблем та особливості оподаткування в епоху «цифрової економіки»
2	Нейтралізація так званих «гібридних схем»
3	Підвищення ефективності правил про контрольовані іноземні компанії
4	Боротьба з розмиванням бази оподаткування через виплату відсотків та інших фінансових транзакцій
5	Загальна протидія «недобросовісній податковій практиці»
6	Запобігання зловживанням положеннями договорів про усунення подвійного оподаткування
7	Запобігання застосуванню схем штучного уникнення статусу «постійного представництва»
8	Розробка правил трансфертного ціноутворення в частині нематеріальних активів
9	Розробка правил трансфертного ціноутворення в частині ризиків і капіталу
10	Розробка правил трансфертного ціноутворення в частині інших транзакцій з високим ризиком
11	Розробка методів збору та аналізу інформації щодо розмивання податкової бази й виведення доходів з-під оподаткування
12	Впровадження правил, що вимагають розкривати «прийоми агресивного податкового планування»
13	Оптимізація вимог щодо документування трансфертного ціноутворення та національної звітності
14	Розробка та підвищення ефективності механізмів вирішення спорів між країнами з податкових питань
15	Розробка всеосяжної багатосторонньої конвенції з питань міжнародного оподаткування в цілях модифікації наявних податкових договорів між країнами

Джерело: зведено авторами на основі [19].

Принципами *BEPS* є: забезпечення узгодженості локального (місцевого) регулювання в частині його впливу на трансграничну (зовнішньоекономічну) діяльність; посилення вимог до наявних міжнародних стандартів з метою вирівнювання оподаткування з місцем економічної діяльності та утворення вартості; підвищення прозорості та визначеності для підприємств і держав.

Україна 01.01.2017 р. також долучилася до Плану дій *BEPS* (рисунок). Фактичним впровадженням Плану для України стало прийняття Закону № 466-IX 2020 р., що практично відразу отримав позначення «Податкової революції» внаслідок впровадження механізму оподаткування контрольованих іноземних компаній (КІК). Цим законом імплементовано 3, 4, 6–10, 13, 14 кроки *BEPS*, і він негайно викликав широку дискусію та навіть протистояння в середовищі експертів з боку державного управління та представників бізнесу, особливо ІТ-індустрії.

Періодизація заходів щодо імплементції Плану дій *BEPS* в Україні [20]

Зазначені дискусії точаться донині. На користь слушності голосів противників впровадження механізму *BEPS* для України говорять надзвичайно поспішні дії з боку держави щодо пом'якшення впроваджених практик, що призвело до анти-*BEPS* кроків – створення «внутрішнього офшору» Дія City – спеціального правового режиму для ІТ-індустрії, а саме: радикальне зменшення ставок оподаткування, введення податку на виведений капітал тощо [21]. Непрямим підтвердженням передчасності впровадження *BEPS* для України є поведінка деяких високорозвинених країн, які своїми діями нівелюють зусилля G20 щодо впровадження єдиного плану контролю податкових агентів.

Підсумовуючи логіку Плану *BEPS* та фактичні заходи урядів цілої низки держав, зазначимо, що вони зводяться до запобігання сплаті податків у низькоподатковій юрисдикції компаніями, які фізично знаходяться або здійснюють діяльність в іншій юрисдикції та відповідно споживають державні послуги коштом місцевих платників податків. Чи є ці дії одностайними серед світової спільноти? Чи можна стверджувати, що глобальна координація утримує слабкі прояви економічного націоналізму в контрольованих масштабах? Однозначних відповідей на ці питання допоки немає. Чимало країн за останні роки (чиї «кейси» будуть наведено нижче) відмовились зняти претензії до компаній, які сумлінно (або здебільшого сумлінно) сплачують податки в країні реєстрації/перебування та вжили низку заходів, спрямованих на повторне оподаткування їхніх прибутків або навіть доходів.

Такі кроки зумовили явище нових фіскальних «воєн», а саме: ухилення від приєднання до міждержавних угод (зокрема *BEPS*) про встановлення загальних принципів транскордонної фіскалізації або ж намагання стягнути податки всупереч досягнутим угодам. Наведемо кілька таких прикладів.

Держава Ізраїль запровадила «тест на значну економічну присутність», Словацька Республіка розширила визначення «фіксованого місця ведення бізнесу» у рамках податкових договорів для певних цифрових платформ, разом з тим Індія запровадила концепцію «значної економічної присутності» [22]. Саудівська Аравія та Індія специфічно трактують поняття «постійний представник» таким чином, що не вимагає жодної фізичної присутності. «Постійне представництво послуг» витлумачено як послуги, що використовуються або споживаються в юрисдикції джерела, зокрема послуги, що виконуються віддалено, якщо інші вимоги визначення постійного представництва виконуються [22].

Деякі країни (Греція, Філіппіни, Малайзія) запровадили стягнення роялті згідно з власним внутрішнім визначенням, вносячи до статей доходу ті, які традиційно класифікуються як прибуток від бізнесу. Таке розширення мають зокрема платежі за програмне забезпечення (у Греції та Філіппінах) і платежі за «візуальні зображення або звуки», що передаються через інформаційно-комунікаційні технології (Малайзія). Франція, Угорщина, низка інших країн запровадили збори з реклами, що надаються цифровими компаніями-нерезидентами (наприклад, *Facebook* монетизує дані користувачів, продаючи їх стороннім маркетинговим компаніям) [8]. Такі збори застосовуються незалежно від фізичної присутності у державі джерела. Так, податок з обороту Франції регулює оподатковувані операції насамперед на основі їхнього кінцевого пункту призначення, зокрема місця розташування «публічної аудиторії» (тобто глядачів) для онлайн-доставки цифрового контенту. У 2016 р. збором охоплено онлайн-відеопослуги, які надаються «безплатно» для споживачів, як-от *YouTube* (що приносить прибуток переважно від реклами, пов'язаної з відеоконтентом). Ставка податку

становить 2 %, збільшуючись до 10 % для вмісту, що має «порнографію» або «підбурювання до насильства». У звіті зазначається, що обсяг податку на рекламу в Угорщині так само в кінцевому підсумку залежить від місцеперебування цільової аудиторії (вважається Угорщиною, коли вона відображається в Інтернеті переважно угорською мовою).

Сполучене Королівство розробило окремий порядок оподаткування великих технологічних компаній-нерезидентів (із загальним доходом не менше ніж 500 млн фунтів стерлінгів на рік) податком на цифрові послуги [23]. Зокрема ставка податку розміром 2 % застосовуватиметься до валових доходів нерезидентів, що мають платформи соціальних медіа, інтернет-ринки та пошукові системи. Запропоновані цифрові податкові заходи ЄС і Великобританії використовують ставку податку до валових доходів на відміну від «звичайних» податків на прибуток, що застосовуються до чистого прибутку (тобто валових доходів за мінусом витрат на бізнес). Франція, Італія та інші країни розглядають подібні заходи, попри те, що цей підхід не відповідає прийнятним міжнародним податковим нормам і може порушувати правила недискримінації Світової організації торгівлі [10].

З 01.01.2017 р. у Російській Федерації введено податок, який зобов'язав нерезидентів сплачувати податок на додану вартість з продажу на території РФ електронних послуг: цифрового контенту, послуг зберігання та обробки інформації, реєстрації доменів і хостингу та ін., водночас вони повинні стати на податковий облік. Серед технологічних гігантів у контролюючому органі зареєструвались *Apple Distribution International, Google Commerce, Microsoft Ireland, Netflix International B. V., Wargaming Group, Bloomberg, Alibaba, Booking.com* та ін. Загалом з моменту впровадження податку на податковий облік стало 1580 компаній. За офіційними даними до бюджету такими компаніями (B2C) у 2017 р. сплачено 9.4 млрд руб., у 2018 – 12 млрд руб., у I кв. 2019 – 12 млрд руб. (70 % суми припадає на найбільші IT-компанії). Аналогічні податкові правила введено в Республіці Білорусь у 2018 р. [24].

Контрверсійні дії щодо Плану *BEPS* не обійшли й Україну. Попри активну позицію щодо уніфікації податкових вимог шляхом впровадження Плану *BEPS*, одночасно Верховною Радою України в першому читанні приймається проєкт Закону № 4184 від 02.10.2020 року «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо скасування оподаткування доходів, отриманих нерезидентами у вигляді виплати за виробництво та/або розповсюдження реклами та удосконалення порядку оподаткування податком на додану вартість операцій з постачання нерезидентами електронних послуг фізичним особам», який ЗМІ іменують як «Податок на *Google*». Прийняттям зазначеного закону передбачено збільшення надходжень до 3 млрд грн щороку в держбюджет від технологічних гігантів *Facebook, Google, Apple, Microsoft, Netflix* та інших у вигляді податків, спрогнозував голова парламентського Комітету ВРУ з питань податкової політики Д. Гетманцев [25].

За цим законопроектом шляхом виключення пп. 141.4.6 п. 141.4 ст. 141 ПК пропонується оподатковувати дохід нерезидента з джерелом його походження з України від виробництва та/або розповсюдження реклами податком на прибуток підприємств у загальному порядку, а не під час такої виплати за ставкою 20 % у джерела виплати – резидентів, і навіть фізичних осіб – підприємців, фізичних осіб, які провадять незалежну професійну діяльність, або суб'єктів господарювання (юридичні особи чи фізичні особи – підприємці), що обрали спрощену систему оподаткування, які здійснюють такі виплати нерезидентам. З цією метою до ПК внесено ст. 208^{1.6} такого змісту: «База оподаткування операцій з постачання особою нерезидентом, зареєстрованою як платник податку відповідно до пункту 208^{1.2} цієї статті, електронних послуг визначається виходячи з вартості таких послуг. Податок становить 20 відсотків бази оподаткування та додається до вартості електронних послуг, крім операцій, звільнених від оподаткування податком на додану вартість. База оподаткування і сума податку визначаються в іноземній валюті (євро або долар США)».

Зазначені приклади та інші податкові нововведення руйнують принцип нейтралітету, згідно з яким немає різниці між звичайною та цифровою торгівлею. Негативний вплив цього явища відображено також і в звіті Європейської комісії, де прописано, що не повинно існувати спеціального податкового режиму для цифрової торгівлі [26]. Порушення цього принципу, окрім спотворення ринку транскордонних товарів і послуг, рано чи пізно призведе до більш витончених способів протидії з боку ТНК, неефективного податкового планування, та як наслідок – до втрат економічного росту, зниження національного та глобального рівня доходів. Нові правила також порушують принцип справедливості та ефективності, визначеності та простоти.

Крім того, неузгоджені заходи породжують більший ризик міжнародного подвійного оподаткування, оскільки вони прагнуть розширити свою податкову юрисдикцію щодо прибутку фірми-нерезидента: країна-резидент може заявити, що вона вже має юридичні повноваження відповідно до її національного податкового законодавства або податковий договір, щоб оподаткувати ці самі прибутки, що призведе до подвійного оподаткування. Наприклад, нові американські правила *GILTI* (*Global intangible low-taxed income*) мають на меті розширити вимоги США щодо іноземного прибутку, що генерується нематеріальними активами, що може суперечити претензіям США, які не оподатковують цей дохід (особливо коли відповідно до *GILTI* США визначають нематеріальний дохід без посилання на прибутковість матеріальних активів). Міжнародне подвійне оподаткування та високі витрати на дотримання норм стримують світову торгівлю, загострюючи відносини між її учасниками. Попри декларативні заяви урядів держав щодо необхідності підтримки в умовах рецесійних явищ *COVID-19* глобальну торгівлю, де-факто маємо справу з посиленням неопротекціоністських підходів і пріоритетності локального над загальним.

Висновки. Новітні фіскальні «війни», з огляду на структурні зрушення у світовій економіці, варто тлумачити як вочевидь негативне явище, в основі якого лежить багатofакторна неузгодженість між державами – суб’єктами світової спільноти, зумовлена економічними, політичними, організаційними та навіть дипломатичними перешкодами. У підсумку створюються передумови для протидії приєднанню всіх учасників транснаціональної торгівлі, зокрема й цифрової, до глобального регуляторного акта щодо встановлення єдиних правил оподаткування такої торгівлі.

Як наслідок, спостерігаються прояви нового економічного націоналізму, коли уряди держав намагаються самостійно виходити зі стану, внаслідок якого певний сектор економіки є «недооподаткованим». Результат цих зусиль призводить до прямо протилежних наслідків, зокрема надмірної фіскалізації цифрової економіки, викривлення конкуренції у цій галузі, створення антиконкурентного середовища. Зазначені викривлення є унікальними для кожної країни, ініціюють подальші намагання урядів виправити ситуацію шляхом нових обмежень чи стягнень. Це підживлює підґрунтя для нових фіскальних «воєн».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Digital economy report. 2019. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/der2019_en.pdf.
2. Офіційний веб-сайт Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) URL: <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=158358>.
3. Офіційний сайт спеціалізованого агентства ООН по ІКТ, ІТУ-D. URL: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/facts/default.aspx>.
4. Уманців Г., Шушакова І. Контрольовані операції з нематеріальними активами у контексті плану дій BEPS. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2021. № 1. С. 101-118. URL: [http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2021\(135\)08](http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2021(135)08).
5. Молчанова Е., Ковтонюк К. Моделі диджитал-торгівлі. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія. Економічні науки*. 2021. № 2. С. 56-72. URL: DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(115\)04](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(115)04).
6. Ahmed Usman (2019). The Importance of Cross-Border Regulatory Cooperation in an Era of Digital Trade. *World Trade Review*. Vol. 18, Special Issue S1. Digital Trade, April 2019. PP. 99-120. URL: <https://doi.org/10.1017/S1474745618000514>.
7. Azmeh Shamel, Foster Christopher, Echavarrri Jaime (2020) The International Trade Regime and the Quest for Free Digital Trade. *International Studies Review*. Vol. 22, Issue 3, September 2020, PP. 671-692. URL: <https://doi.org/10.1093/isr/viz033>.
8. Adam B. Thimmesch. Transacting in Data: Tax, Privacy, and the New Economy, 94 *Denv. L. Rev.* 145 (2016). URL: <https://digitalcommons.du.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1039&context=dlr>.
9. Хаустов В. Глобальні тенденції розвитку цифрової економіки в контексті вагомості інтелектуальної власності. *Економічна теорія*. 2020. № 2. С. 67-79.
10. Wei Cui, The Digital Services Tax: A Conceptual Defense / Allard Research Commons, 2018. URL: https://commons.allard.ubc.ca/fac_pubs/470.

11. Gantz J., Reinsel D. The Digital Universe in 2020: Big Data, Bigger Digital Shadows, and Biggest Growth in the Far East. December 2012. URL: <https://www.emc.com/leadership/digital-universe/2012iview/index.htm>.
12. Varnalii Z., Onyshchenko S. Ukraine budget security: foundations and directions of provision in terms of digital economy development. Economic security at risks: findings from the digitalization of national economy. University of Economy in Bydgoszcz. Poland Publishing House. 2019. 316 p. P. 214-236.
13. Варналій З. С., Лютий І. О., Тропіна В. Б. Інвестиційна безпека України в умовах фінансової глобалізації. Модернізація державних фінансів України в контексті європейського вибору. Чернігів: ЧНТУ. 2019. 312 с. С. 140-157.
14. Редзюк Є. В. Офшоризація світової економіки: перспективи для України і світу. *Вісник асоціації докторів філософії України*. 2015. № 01. URL: <http://aphd.ua/publication-34>.
15. Лебідь О. В., Гаркуша В. О. Особливості діяльності офшорних зон та їх роль у системі світових фінансових центрів. *БізнесІнформ*. 2019. № 11. С. 290-296. URL: DOI <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-11-290-296>.
16. Марченко В. Б. Приєднання до плану BEPS та розвиток податкового контролю трансфертного ціноутворення в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 176-181.
17. Олійник Я. В. Інституціональні засади організації бухгалтерського обліку в умовах міжнародної інтеграції. Київ: Лазуріт-Поліграф, 2014. 320 с.
18. Global Top 100 companies by market capitalisation URL: <https://www.pwc.com/gx/en/audit-services/publications/assets/global-top-100-companies-2020.pdf> 2.
19. Base erosion and profit shifting. URL: <http://www.oecd.org/tax/beps>.
20. Офіційне видання Державної фіскальної служби України в URL: http://www.visnuk.com.ua/uploads/assets/files/2020/pdf/2020_BEPS.pdf
21. Дія Сіті. URL: <https://city.diiia.gov.ua>.
22. OECD/G20 Tax Challenges Arising from Digitalisation. Interim Report / Inclusive Framework on BEPS. 2018. URL: <https://www.oecd.org/tax/tax-challenges-arising-from-digitalisation-interim-report-9789264293083-en.htm>.
23. Corporate tax and the digital economy: position paper update. 2018. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/689240/corporate_tax_and_the_digital_economy_update_web.pdf.
24. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до Податкового кодексу України щодо скасування оподаткування доходів, отриманих нерезидентами у вигляді виплати за виробництво та/або розповсюдження реклами та удосконалення порядку оподаткування податком на додану вартість операцій з постачання нерезидентами електронних послуг фізичним особам. URL: <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=70112&pf35401=536310>.
25. Гетманцев Д. Як Україна оподаткуватиме Facebook та Netflix. 2021. URL: <https://hromadske.ua/posts/getmancev-rozpoviv-yak-ukrayina-opodatkovuvatime-facebook-ta-netflix>.
26. Expert group on taxation and the digital economy, report of the commission expert group on the taxation of the digital economy. 2014. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents/taxation/gen_info/good_governance_matters/digital/report_digital_economy.pdf.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2021.

Kudyrko L., Antikhovych V. Fiscal «wars» in the conditions of the global digital economy formation.

Background. Along with increasing share of ICT services in global production and trade, additional possibilities have been provided for MNCs to minimize taxes through transfer pricing mechanisms and controlled international transactions for intangible assets. These processes lead to leaching of financial and investment resources from countries in conditions of extremely high demand for their accumulation. The latest regulatory practices of state governments demonstrate the renaissance of economic nationalism in the form of intensified interstate fiscal competition.

The **aim** of this article is to assess the impact of digitalization of the world economy onto the possibilities of fiscal optimization of the MNC and analysis of the latest regulatory practices of state governments through direction of interstate fiscal competition and fiscal «wars».

Materials and methods. The information base of the study was scientific foreign and domestic scholars' publications; data from analytical companies and statistical services; international organizations. The approaches of normative and positive economics, elements of institutional analysis and Case method were used.

Results. The article identifies the impact of digitalization of global trade and production on the processes of optimizing fiscal payments by international companies. Systematization and estimation of certain international regulatory practices on digital trade taxation have been carried out and their content has been identified as new fiscal «wars».

Conclusion. Recent fiscal «wars» as a factor influencing the world economy should be recognized as a negative phenomenon based on multifactorial differences between countries caused by economic, political, organizational and diplomatic obstacles. Despite targeted steps, there are currently no preconditions for the accession of all participants in transnational trade, including digital, as a general regulatory act to establish uniform rules for its taxation.

Keywords: digital economy, information and communication technologies (ICT), fiscal optimization, fiscal «wars», multinational companies (MNC), regulatory policy, COVID-19.

REFERENCES

1. Digital economy report. 2019. Retrieved from https://unctad.org/system/files/official-document/der2019_en.pdf [in English].
2. Oficijnyj veb-sajt Konferencii' OON z torzivli ta rozvytku (UNCTAD) [Official website of the United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD)]. Retrieved from <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx?ReportId=158358> [in Ukrainian].
3. Oficijnyj сайт specializovanogo agentstva OON po IKT, ITU-D [Official site of the UN specialized agency for ICT, ITU-D]. Retrieved from <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/facts/default.aspx> [in Ukrainian].
4. Umanciv, G., & Shushakova, I. (2021). Kontrol'ovani operacii' z nematerial'nymy aktyvamy u konteksti planu dij BEPS [Controlled transactions with intangible assets in the context of the BEPS action plan]. *Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo torgovel'no-ekonomichnogo universytetu – Herald of Kyiv National University of Trade and Economics*, 1, 101-118. DOI: 10.31617/visnik.knute.2021(135)08 [in Ukrainian].

5. Molchanova, E., & Kovtonjuk, K. (2021). Modeli dydzhytal-torgivli [Models of digital trade]. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo – Foreign trade: economics, finance, law*. № 2. S. 56-72. Serija. Ekonomichni nauky – Series: Economic sciences. DOI: 10.31617/zt.knute.2021(115)04 [in Ukrainian].
6. Ahmed Usman (2019). The Importance of Cross-Border Regulatory Cooperation in an Era of Digital Trade. *World Trade Review*. Vol. 18, Special Issue S1. Digital Trade, (pp. 99-120). DOI: 10.1017/ S1474745618000514) [in English].
7. Azmeh Shamel, Foster Christopher, Echavarri Jaime (2020) The International Trade Regime and the Quest for Free Digital Trade. *International Studies Review*. Vol. 22. Issue 3, (pp. 671-692). DOI: 10.1093/isr/viz033 [in English].
8. Adam B. (2016). Thimmesch. Transacting in Data: Tax, Privacy, and the New Economy, 94 *Denv. L. Rev.* 145. Retrieved from <https://digitalcommons.du.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1039&context=dlr> [in English].
9. Haustov, V. (2020). Global'ni tendencii' rozvytku cyfrovoi' ekonomiky v konteksti vagonosti intelektual'noi' vlasnosti [Global trends in the digital economy in the context of the importance of intellectual property]. *Ekonomichna teorija – Economic theory*, 2, 67-79 [in Ukrainian].
10. Wei, Cui (2018). Digital Services Tax: A Conceptual Defense / Allard Research Commons. Retrieved from https://commons.allard.ubc.ca/fac_pubs/470 [in English].
11. Gantz, J., & Reinsel, D. (2012). The Digital Universe in 2020: Big Data, Bigger Digital Shadows, and Biggest Growth in the Far East. December Retrieved from <https://www.emc.com/leadership/digital-universe/2012iview/index.htm> [in English].
12. Varnalii, Z., & Onyshchenko, S. (2019). Ukraine budget security: foundations and directions of provision in terms of digital economy development. *Economic security at risks: findings from the digitalization of national economy*. University of Economy in Bydgoszcz. Poland Publishing House, (pp. 214-236) [in English].
13. Varnalij, Z. S., Ljutyj, I. O., & Tropina, V. B. (2019). Investycijna bezpeka Ukrai'ny v umovah finansovoi' globalizacii'. Modernizacija derzhavnyh finansiv Ukrai'ny v konteksti jevropejskogo vyboru [Investment security of Ukraine in the conditions of financial globalization. Modernization of public finances of Ukraine in the context of the European choice]. Chernigiv: ChNTU, (pp. 140-157) [in Ukrainian].
14. Redzjuk, Je. V. (2015). Ofshoryzacija svitovoi' ekonomiky: perspektyvy dlja Ukrai'ny i svitu [Offshorization of the world economy: prospects for Ukraine and the world]. *Visnyk asociacii' doktoriv filosofii' Ukrai'ny – Bulletin of the Association of Doctors of Philosophy of Ukraine*, 1. Retrieved from <http://aphd.ua/publication-34> [in Ukrainian].
15. Lebid', O. V., & Garkusha, V. O. (2019). Osoblyvosti dijial'nosti ofshornyh zon ta i'h rol' u systemi svitovyh finansovyh centriv [Features of offshore zones and their role in the system of world financial centres]. *BiznesInform – BusinessInform*, 11, 290-296. DOI: 10.32983/2222-4459-2019-11-290-296 [in Ukrainian].
16. Marchenko, V. B. (2018). Pryjednannja do planu BEPS ta rozvytok podatkovogo kontrolju transfertnogo cinoutvorennja v Ukrai'ni [Joining the BEPS plan and developing tax control of transfer pricing in Ukraine]. *Porivnjal'no-analitychne pravo – Comparative and analytical law*, 4, 176-181 [in Ukrainian].
17. Olijnyk, Ja. V. (2014). Instytucional'ni zasady organizacii' buhgalters'kogo obliku v umovah mizhnarodnoi' integracii' [Institutional principles of accounting in the context of international integration]. Kyi'v: Lazurit-Poligraf. [in Ukrainian].
18. Global Top 100 companies by market capitalisation Retrieved from <https://www.pwc.com/gx/en/audit-services/publications/assets/global-top-100-companies-2020.pdf> 2 [in English].
19. Base erosion and profit shifting. Retrieved from <http://www.oecd.org/tax/beps> [in English].
20. Oficijne vydannja Derzhavnoi' fiskal'noi' sluzhby Ukrai'ny [Official publication of the State Fiscal Service of Ukraine]. Retrieved from http://www.visnuk.com.ua/uploads/assets/files/2020/pdf/2020_BEPS.pdf [in Ukrainian].

21. Dija Siti [Action Siti]. Retrieved from <https://city.diia.gov.ua> [in English].
22. OECD/G20 Tax Challenges Arising from Digitalisation. Interim Report/ Inclusive Framework on BEPS. 2018. Retrieved from <https://www.oecd.org/tax/tax-challenges-arising-from-digitalisation-interim-report-9789264293083-en.htm> [in English].
23. Corporate tax and the digital economy:positionpaper update. 2018. Retrieved from https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/689240/corporate_tax_and_the_digital_economy_update_web.pdf [in English].
24. Pojasnjuval'na zapyska do projektu Zakonu Ukraïny pro vnesennja zmin do Podatkovogo kodeksu Ukraïny shhodo skasuvannja opodatkovannja dohodiv, otrymanyh nerezydentamy u vygljadi vyplaty za vyrobnytctvo ta/abo rozpovsjudzhennja reklamy ta udoskonalennja porjadku opodatkovannja podatkom na dodanu vartist' operacij z postachannja nerezydentamy elektronnyh poslug fizychnym osobam [Explanatory note to the draft Law of Ukraine on Amendments to the Tax Code of Ukraine on Abolition of Taxation of Income received by non-residents in the form of payment for production and / or distribution of advertising and improvement of value added tax procedure for non-resident on supply of electronic services to individuals]. Retrieved from <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=70112&pf35401=536310> [in Ukrainian].
25. Getmancev, D. (2021). Jak Ukraïna opodatkovuvatyme Facebook ta Netflix [How Ukraine will tax Facebook and Netflix]. Retrieved from <https://hromadske.ua/posts/getmancev-rozpoviv-yak-ukrayina-opodatkovuvatime-facebook-ta-netflix> [in Ukrainian].
26. Expert group on taxation and the digital economy, report of the commission expert group on the taxation of the digital economy. 2014. Retrieved from https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents/taxation/gen_info/good_governance_matters/digital/report_digital_economy.pdf [in English].